

3. Копейцева Л.П. Конструенти психологізму у романі Р.Іваницюка «Вогненні стовпи» // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 148. С. 113–118.

4. Мацевко Л.В. В. Винниченко та І. Бунін: еволюція психологізму в малій прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Львів, 2000. 25 с.

5. Мацапура В.І. Літературний психологізм та його роль у художньому творі. Основні форми і прийоми // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2000. №1. С. 41–43.

6. Ольга Деркачова: «Трикотажні метелики» – це цілий букет емоцій, де кожен знайде все, що йому потрібно» [розмовляла І. Федоляк]. URL : <http://styknews.info/statti/statti-kultura-2015-09-30-olga-derkachova-trykotazhni-metelyky-tse-tsilyi-buket-emotsii-de-kozhen-zn>.

7. Січкара О.М. Форми, прийоми та засоби втілення психологізму в українській літературі (спроба системного аналізу). URL : <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=10320&chapter=1>.

8. Фицджеральд Ф.С. Последний магнат. Рассказы. Эссе. М. : Правда, 1990. 512 с.

9. Шарова Т.М., Заборська Ю.В. Художні прийоми відображення психології персонажів у романі К.Гордієнка «Дівчина під яблунею» // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія: літературознавство. Вип.4 (76). Ч. 1. Харків: ППВ «Нове слово», 2013. С. 220–227.

Колодіна Т.І.

студентка I курсу,

Мажара Н.С.

асистент кафедри української і зарубіжної літератури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

«ЩОДЕННИК» Т.Г. ШЕВЧЕНКА ЯК ОСОБЛИВИЙ АВТОПОРТРЕТ МИТЦЯ

Дослідники документальної літератури, зокрема мемуарної творчості, одним із провідних жанрів якої є щоденник, неодноразово звертали увагу на те, що цікавість до неї завжди посилюється в переломні епохи, одну з яких переживає наразі України, вже впевнено увійшовши в третє тисячоліття своєї незалежної історії.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлюється тим, що останнім часом значно посилилася увага читачів до творів, присвячених особистій долі видатних письменників, до подій, свідками або ж активними учасниками яких були вони самі. До таких праць належить і «Щоденник» Тараса Шевченка, зі сторінок якого рельєфно постає особистість митця, розкриваючи нам невідомі раніше факти про випробування, котрих він зазнав за умов нестерпного очікування волі.

Мета наукової статті полягає у з'ясуванні феномену «Щоденника» Тараса Шевченка як жанру мемуаристики та спробі окреслити індивідуальну специфіку авторського самоусвідомлення.

Щоденники багатьох письменників, зокрема і Тараса Шевченка, надають багатий фактографічний матеріал не лише для теорії й історії літератури, а й для історіографії, будучи цінним історико-культурним феноменом. Одна з дослідниць цього жанру, К. Танчин, наголошує: «Письменницькі щоденники стають фактом літератури, навіть, можна сказати, домінують серед інших жанрів. Межу між літературою і не-літературою долають відкрито, і автори усвідомлюють перехід цілком очевидно. Видається, що для письменників-діаристів буття щоденника лежить за межею жанру просто інтимного, такого, що не належить до літератури» [4, с. 3]. Погодимось з науковцем, оскільки сьогодні цей жанр дійсно представлений найрізноманітнішими зразками, що вимагають літературознавчого вивчення.

Як відомо, в усі часи були люди, котрі вели щоденники, проте розквіт щоденникарства припадає на ХІХ ст. Саме тоді був написаний і «Щоденник» Тарасом Шевченком. Ця праця, порівняно з іншими здобутками митця, ще не стала об'єктом постійних наукових розробок, хоча є цілісним твором, що за вагомістю не поступається іншим.

Перед шевченкознавцями сьогодні постає складне завдання: інтерпретувати текст Шевченкового «Щоденника». Це пов'язано з тим, що вилучений із реальної історичної доби (ХІХ ст.), він втратив свої жанрові риси, оскільки щоденники ХХ ст. за стилем і змістом зовсім інші. Цей твір є своєрідним поєднанням хроніки буденних подій із природним для Шевченка-поета художнім викладом, наближенням до белетристики.

Тарас Шевченко написав мемуарний твір, у якому відображено картини його духовного й морального життя впродовж майже року – з 12 червня 1857 року до 13 липня 1858 року. Форма щоденника була використана ним інтуїтивно, вона нерозривно пов'язана з індивідуальними особливостями його творчої манери.

Біографічні відомості свідчать про те, що 23 квітня 1850 року Шевченка заарештували вдруге за порушення царської заборони писати й малювати.

Після слідства в Орській фортеці, Шевченка-солдата перевели до Новопетровського укріплення на півострові Мангишлак, куди він прибув у середині жовтня 1850 р. Саме на цей період заслання припадає задум про створення щоденника. На сторінках аналізованої нами праці, сам автор зазначає про жагуче бажання писати бодай щось: «*А писати охота страшна. І пір'я є застругане*» [5, с. 4]. У зв'язку з цим вже наприкінці заслання у 1857 році Тарас Григорович почав робити щоденні записи.

Цікавим є і те, що поет ототожнює поняття «щоденник» і «літопис», називає свою працю «журналом», «хронікою», «прозаїчною хронікою», інколи «записником». Однак, поряд із цим, твір не просто фіксує події та зустрічі з різними людьми, а є високо художнім, оскільки сповнений описів природи, мрій і сподівань, внутрішніх тривог і переживань тощо.

На сторінках «Щоденника» згадується безліч людей, яких автор створює часто кількома штрихами або й розлогими описами, що дають уявлення про рівень його культури й освіченості, оточення, особисті знайомства, стосунки з друзями. Цей факт дозволяє стверджувати, що аналізований нами твір – біографічний документ. Через таке зображення оточуючого світу вкотре виявляється художня майстерність Тараса Шевченка. Домінують роздуми поета – щирі, без будь-якого лукавства, оскільки автор писав його, насамперед, для «милих щирих друзів», яким потім і надсилав свій «зшитий зошит». Він не мав задуму щодо його публікації – ця риса також притаманна мемуарній творчості.

Дослідник «Щоденника» Кобзаря, Б. Рубчак наголошує на тому, що за часом написання його текст можна умовно поділити на чотири частини: 1) записи в Новопетровському укріпленні; 2) записи під час переправи Волгою до Нижнього Новгорода; 3) записи в Нижньому Новгороді; 4) записи в Москві та Петербурзі [2].

У свою чергу, ще одна дослідниця Н. Момот стверджує, що цей мемуарний твір мав іншу мету, ніж звичайна фіксація подій: «Найголовніше завдання «Щоденника» – розвіяти нестерпну нудьгу. Але тут приховано важливіше – вгамування спраги до писання. Справжнє застосування Щоденника – не для записування, а саме для писання» [1, с. 73]. Також, вчена наголошує на тому, що ця праця Т. Шевченка є дійсно прикладом щоденника, оскільки в ній виразно виявлені всі комунікативні ролі наратора: 1) діяча; 2) носія психологічного стану; 3) хронікера; 4) мовця-адресанта. Компоненти представлені в різний спосіб, їхня питома вага неоднакова, неоднакові їхні сполучення та переплетіння.

Унаслідок біографічних обставин, що склалися, «Щоденник» був зорієнтований Шевченком на розповідну манеру 1830–1840-х рр., що створилася на ґрунті сентименталізму та романтизму. Важливим є те, що автор

знайшов найвідповіднішу його ліричному завданню форму щоденника, яку можна було легко поєднати зі «щоденною» спрямованістю відображення тогочасної дійсності. Будучи синхронним документом, цей твір фіксує події ХІХ ст. одразу, без жодних виправлень і дописувань – день за днем. Для нього характерною є і фрагментарність ведення записів: автор-мемуарист вихоплює зі свого повсякдення лише вагоме. Однак, за цих умов все одно створюється загальна картина того часу і читач сприймає твір як цілісність.

Твір постає і як діалог автора з собою: міркування про свої бажання, прагнення, сни, висловлення оцінок, репрезентація емоцій і почуттів, фіксація спогадів про Україну, плани на майбутнє тощо. Через ці записи він споглядав і вивчав себе. Тому можна наголосити, що «Щоденник» виник через необхідність «сповідатись» і у такий спосіб заспокоювати самого себе, адже це був час, коли Шевченко чекав на визволення, прагнув повернутись до Петербурга. І саме завдяки щоденникові він міг скоротити час неволі.

Усі роки заслання поет перебував у важкому моральному і психологічному стані. Для Шевченка служба в царській армії була жахливою каторгою через постійне приниження людської гідності, муштру і свавілля начальників (унтерів, офіцерів). Особливо важкими для нього були перші три роки. У поета психологічно виробився синдром несприйняття солдатчини: *«Я сказав собі, що з мене не зроблять солдата. Так і не зробили. Я не тільки глибоко, навіть і поверхнево не вивчен. І це лестить моєму самолюбству»* [5, с. 23].

Солдатчина не тільки не зламала волю, гідність, високу духовність, морально-християнські чесноти поета і художника, а навпаки, загартувала його і ще більше посилила ненависть до беззаконня, прагнення волі та свободи не тільки особисто для себе, але й для «стражденого» народу: *«Мені здається, що я точно так же, що був і десять років тому. Жодна риса в моєму внутрішньому образі не змінилася... І я від глибини душі дякую моєму всемогутньому творцю, що він не допустив жахливого досвіду торкнутися своїми залізними кігтями моїх переконань, моїх дитячих світлих вірувань»* [5, с. 29].

Т. Шевченко страждав не тільки від солдатської муштри і казарменого життя, але й ще від того, що його як художника позбавили можливості малювати: *«Якби мені тільки рисувати було можна, то і я не журився б, ходив би собі у сірій шинелі, поки дійшов би до домовини, та все б таки хвалив Бога»* [5, с. 42]. Незважаючи на сурову заборону писати й малювати, навіть у цих важких нелюдських умовах він пише картини. В акварельних творах періоду заслання як художник-реаліст досягає особливо високої майстерності.

Тарас Григорович прагнув якомога глибше збагнути себе, оскільки через самопізнання рухався до художнього пізнання інших. «Щоденник» подає влучний автопортрет поета і людини, який демонструє нам, що постать автора стоїть майже за кожним записом. Власне, сам Шевченко постає перед нами щоразу іншим, кожна подія додає його образіві інших характеристик. Це й поет: «Після безпунтно проведеної ночі я відчув прагнення до віршування...» [5, с. 247] і патріот: «Після серцевих промов і милих рідних пісень...» [5, с. 85], і в'язень-солдат: «Згадуючи ці минулі сумні десять років заточення...» [5, с. 13], і друг: «Всім людям таку дружбу та такого друга, як Лазаревський» [5, с. 12], і пиятика: «Андрій, переконавшись, що я абсолютно п'яний...» [5, с. 56], і художник: «А я думаю присвятити себе гравюрі...» [5, с. 113], і мрійник: «Побачу милі моєму серцю обличчя, побачу прекрасну Академію...» [5, с. 37], і тонка душа: «До мого прибуття в Орську фортецю я й гадки не мав про існування цих мерзенних виплодків...» [5, с. 35].

Навіть на засланні митець зберігав у серці міцний зв'язок із рідною землею. Варто зазначити: «Щоденник» написаний російською мовою. Це й не дивно, адже Шевченко понад десять років перебував у засланні. Хоча вибір мови ведення щоденника зумовлював насамперед, як слушно наголошує Є. Сверстюк: «Владний дозвіл від 1854 року писати лише російською мовою» [3, с. 66-67]. На наш погляд, твір писався не рідною мовою і через прагнення автора довести, що колишній кріпак спроможний на належному рівні володіти іншою мовою. Час від часу Т. Шевченко чи то навмисно, чи випадково здійснював записи українською, як-от: «Чаєм склянкою і горілки чаркою» [5, с. 85], «А що, – говорю, – Андрію, і тобі, мабуть, не спиться?» [5, с. 86], «Спасибі йому» [5, с. 206].

Таким чином, Шевченків «Щоденник» – універсальне джерело для майбутніх досліджень, підсумок думок і сподівань, суспільно-політичних оцінок і мистецького кредо поета й художника, що відкриває нам ще одну грань творчого набутку митця – мемуаристику, крізь призму якої він висловлював свої думки, почуття та ставлення до реальних подій, узагальнював і трактував з авторської позиції актуальні суспільно-політичні питання та вагомі проблеми соціуму, оприлюднив свої ідейні погляди, звертався до друзів та схиляв читача до власних міркувань.

Література

1. Момот Н. Творчий процес Т. Шевченка за матеріалами його Щоденника. *Шевченкознавчі студії*: збірник наук. праць. К. : Київський університет, 2005. С. 72–79.

2. Рубчак Б. Живописаний Шевченко («Журнал» як текст): *Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета: ЗНТШ: філологічна секція*. Т. 214. Нью Йорк, 1991. С. 65–90. URL : <http://litopys.org.ua/shevchenko/rubchak.htm> (дата звернення: 20.02.2019).

3. Сверстюк Є.О. Шевченко понад часом. Есеї. Луцьк; Київ: ВМА «Терен»; ТОВ «Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 280 с.

4. Танчин К. Щоденник як форма самовираження письменника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.

5. Шевченко Тарас. Щоденник. Львів: Априорі, 2015. 320 с.

Копейцева Л.П.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Міц К.С.

студентка магістратури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

РЕЦЕПЦІЯ РОМАНІВ ІВАНА ФРАНКА У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ КРИТИЦІ

Анотація. У статті здійснена спроба дослідити рецепцію романів І. Франка «Петрії і Довбуцуки» та «Перехресні стежки» у літературознавчій критиці. Нами доведено через призму літературознавчих студій, що ці романи стали одними із найвизначніших творів письменника, встановлено особливості стилістики його творчості через призму відомих літературознавців та критиків.

Ключові слова: роман, рецепція, критика, часопростір, поетика.

І. Франко належить до когорти видатних митців слова, навколо якого існував особливий ореол, він є «сучасним як для окремих людей, так і поколінь, як суспільства, так і певної доби, її прагнень, її духу» [12, с. 73].

Творчість митця стала окремим напрямом сучасної філології, літературознавства та гуманітаристики, а саме – франкознавства, представниками якого є Р. Голик, М. Легкий, Я. Мельник, Т. Гундорова, Б. Якимович, Г. Левченко, З. Гузар, А. Гурбанська, С. Єфремов, Л. Копейцева та інші. Про феноменальність постаті І. Франка вдало відзначив відомий літературознавець та письменник Р. Іваничук, назвавши його «учителем усієї